

EN RECORD DE MANUEL MORENO FRAGINALS

ELS MARINERS QUE ANAVEN A LES ANTILLES necessitaven una carta per navegar; per a molts de nosaltres, *El Ingenio. Complejo económico-social cubano del azúcar*, obra magna de Manuel Moreno Fragonals, va ser la carta de navegació que ens va permetre arribar a la història de Cuba. Obra de gran abast, de prosa d'enorme qualitat, de gran capacitat d'evocació, era molt més que una història convencional de la plantació sucrera a P'illa, era una interpretació del lloc de Cuba al món. La interpretació personal i intransferible de l'autor.

Aquella era la història de Cuba vista amb els ulls de Manuel Moreno Fragonals, els ulls d'un membre destacat de la generació d'historiadors i intel·lectuals cubans que es va formar abans de la Revolució. Era la generació dels Pérez de la Riva, Cepero Bonilla o Le Riverend. De tots ells, Manuel Moreno Fragonals va ser qui va aportar una obra més acabada i sedimentada, dins la qual aquell llibre lluminós i dens era només la punta de l'iceberg. Amb els anys hem entès que la poderosa visió del gran historiador era el fruit d'eleccions intel·lectuals molt precises, alhora personals i generacionals. Algunes de les més importants eren molt discutibles: una visió de la mecanització del sector sucrer manllevada de manera massa mecànica de la literatura anglesa dels anys cinquanta sobre la revolució industrial; una idea de les capacitats del treball esclau massa deutora dels esquemes liberals clàssics, amb la càrrega d'humanitarisme i de paternalisme que els era propis. La suma d'ambdues servituds —que han de ser situades en el context de l'època— va llastar perillosament la manera d'entendre Moreno Fragonals el final de l'esclavitud cubana, la manera que va identificar en el factor tecnològic l'explicació del fenomen, amb una exclusió deliberada dels aspectes polítics generals i de les contradiccions internes del propi model esclavista (la més important de les quals era la pressió dels propis esclaus i exesclaus per alliberar-se de la condició servil formal o encoberta). Cap d'aquestes observacions no enterboleix, però, la força impressionant de la seva descripció de la gran etapa de la plantació sucrera, ni les infinites observacions de gran qualitat i penetració sobre qüestions parcials de gran importància.

La nostra visió del Moreno Fragonals historiador va molt més enllà d'un llibre i d'una obra. Hi ha altres elements que ara que ens ha deixat ens vénen al cap, records d'una personalitat inigualable. Tothom que va tractar en Manuel Moreno podria explicar un grapat d'anècdotes reveladores d'una personalitat polièdrica. En voldria recordar dues. La primera fa referència a l'estada a casa nostra (seva, caldria dir) en ocasió d'un curs sobre el comerç colonial, el juliol de 1985. Molts recordem l'apassionada recerca dels avantpassats catalans, des del Mataró i l'Arenys del segle XVIII fins al Sant Pere de Vilamajor de dos segles abans. Acabat el curs, es va embarcar a l'aeroport del Prat cap a L'Havana amb un barril que li va regalar l'arxiver de Mataró. És difícil oblidar la cara d'estupefacció del personal de l'aeroport. La se-

gona va succeir deu anys després, en ocasió d'un debat electoral espanyol que ell va seguir amb un grup d'amics i col·legues. En un moment d'una vetllada molt distesa, s'inicià una discussió molt encesa sobre el règim castrista. L'arqueòleg peruà Luis Lumbreras insistia sobre els avenços socials aconseguits per la revolució, mentre Manuel Moreno els relativitzava tot explicant el lloc de l'economia cubana d'abans de 1959. Lumbreras va citar com argument d'autoritat posicions d'un llibre que havia llegit on es donava informació sobre la misèria de la població. Lumbreras va precisar que recordava encara la portada: *unes mans emmanillades*. Moreno, que havia deixat el pes de la discussió al seu interlocutor, el va interrompre de cop amb una exclamació: "pero si lo escribí yo!" Havia estat un encàrrec d'Ernesto Che Guevara per anar a Punta del Este. Quan discutíem aquestes coses, Manuel Moreno i tota la seva família ja tenien un peu fora de Cuba o, dit amb més precisió, de la Cuba insular.

No és fàcil imaginar la historiografia cubana sense Moreno Fragonal, ni serà fàcil treballar en la història de Cuba o de les relacions entre Cuba i Espanya sense pensar com hauria vist els nostres esforços. És més senzill, en canvi, saber què volia comunicar-nos quan va acceptar de manera generosa la nostra hospitalitat: que la història cubana és part de la de Catalunya i de la d'Espanya, de la mateixa manera que la de les societats peninsulars ho és de la de Cuba. Que hi havia, en definitiva, una Atlàntida fèrtil on ens podíem trobar si estàvem disposats a pensar les interrelacions que ell havia situat al cor d'una obra ingent. *Illes i Imperis assaja de moure's* en aquesta direcció assenyalada pel mestre, avançar vers aquest territori de confins que només coneixen completament els demiürgs com Manuel Moreno Fragonal.

Josep M. Fradera